

Ks. Roman Buchta¹
Uniwersytet Śląski
Wydział Teologiczny

ŚPIEW I PIOSENKI RELIGIJNE W CELEBRACJI KATECHETYCZNEJ

„Im więcej celebracji w katechezie, tym większy rozwój w wierze”. Przytoczone słowa przyjęte zostały jako motto ogólnopolskiego sympozjum katechetycznego pt. *Celebracje w katechezie*, które odbyło się w 1999 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Uzasadniając wówczas dobór tematyki sympozjum, ks. Stanisław Kulpaczyński zauważył, iż „każdy katecheta [...] jest przekonany, że baza treściowa jego pracy i dobór celów muszą być zakorzenione w słowie Bożym. W sytuacji katechezy szkolnej czuje się aktualny niedosyt odpowiedniego celebrowania tego słowa. Sam przekaz treści, zwłaszcza zawężony do metod podających, jest często mało mistagogiczny i mało owocny. Dlatego warto na nowo uświadomić sobie znaczenie celebracji liturgicznych w katechezie dzieci i młodzieży”². Pomimo podejmowanych od tego czasu prób dowartościowania mistagogicznego wymiaru katechezy, trudno uznać, że celebracje katechetyczne znalazły już odpowiednią

¹ Ks. dr hab. Roman Buchta – kapłan archidiecezji katowickiej, doktor habilitowany teologii w zakresie katechetyki, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego, zastępca redaktora naczelnego „Studiów Pastoralnych”, dyrektor Wydziału Katechetycznego Archidiecezji Katowickiej, duchowy opiekun szkół katolickich, organizator ogólnopolskich konferencji dla katechetów szkół specjalnych, autor licznych publikacji z zakresu katechetyki i pedagogiki, redaktor programów nauczania. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół biblijnego wymiaru katechezy, wtajemniczającej funkcji katechezy, wychowania młodzieży w katechezie oraz katechezy dorosłych.

² S. Kulpaczyński, *Słowo wstępne*, w: *Celebracje w katechezie*, red. tenże, Lublin 1999, s. 6–8.

aplikację w szkolnym nauczaniu religii, a zwłaszcza w parafialnej katechezie sakramentalnej³.

Celem artykułu jest przedstawienie istoty i znaczenia metody celebracji w katechezie, a następnie funkcji śpiewu i piosenek religijnych jako jej ważnych elementów. W ostatniej części zostaną poddane analizie plany wynikowe popularnych podręczników do nauczania religii w klasach I–III szkoły podstawowej w aspekcie zakładanych przez autorów efektów nauczania pieśni i piosenek religijnych.

1. CELEBRACJE W KATECHEZIE DROGĄ ROZWOJU WIARY

Wśród licznych metod wspierających realizację zadań katechezy szczególne znaczenie posiadają celebracje. Termin „celebracja” nie jest jeszcze powszechnie używany w języku duszpasterzy i katechetów. Najczęściej mówi się o „odprawianiu” lub „sprawowaniu” liturgii. W słowniku łacińskim słowo *celebratio* oznacza wspaniały obchód, zaś *celebro* tłumaczy się między innymi jako: święcić, wielbić, chwalić i uświetniać⁴. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* [dalej: KKK] termin „celebracja” zastosowany został nie tylko w odniesieniu do sakramentów świętych, roku liturgicznego i Liturgii Godzin, ale także do udzielania sakramentaliów, form pobożności wiernych i praktyk religijności ludowej nazywanych powszechnie nabożeństwami, które powinny zostać uwzględnione w katechezie (KKK 1674, 1675). Katechizmowe określenie celebracji sakramentalnej, jako spotkanie dzieci Bożych z Ojcem w Chrystusie i Duchu Świętym, posiadające formę dialogu, który wyraża się przez czynności i słowa, należy odnosić również do innych czynności liturgicznych. Wszystkie bowiem czynności liturgiczne „oznaczają to, co wyraża słowo Boże: bezinteresowną inicjatywę Boga, a zarazem odpowiedź Jego ludu” (KKK 1153)⁵.

Celebracja jest zatem metodą liturgiczną, która ze swej natury kładzie główny akcent nie tyle na wymiarze dydaktycznym, ile na przeżyciu i modlitwie. Metoda celebracji skutecznie pomaga we wspólnotowym słuchaniu i przyjęciu słowa Bożego⁶. W celebracjach liturgicznych czyta się słowo Boże, wspominając w ten sposób dzieła Boże dokonane w historii zbawienia (anamneza), które dzięki łasce Ducha Świętego stają się lepiej zrozumiałe dla uczestników i wzmacniają ich wiarę. Zrozumienie czytanego słowa uzależnione jest jednak od „dyspozycji serca” słuchaczy (KKK 1101). Wspominane w liturgii zbawcze interwencje Boga na przestrzeni dziejów posiadają charakter wspomnienia uobecniającego. Każde z nich

³ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce katechetyczno-duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim*, Katowice 2017, s. 472–474.

⁴ A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań–Warszawa–Lublin 1958, s. 99.

⁵ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce...*, s. 343.

⁶ S. Kulpaczyński, *Metoda „celebracji” w katechezie*, w: *Aktywizowanie katechizowanych*, red. tenże, Lublin 1997, s. 259.

dokonało się jeden jedyny raz w przeszłości i nie jest powtarzane w obchodach roku liturgicznego, czy też w liturgii sakramentów świętych. Słowo Boże w celebracji liturgicznej wprowadza w obrzęd oraz w gest rozumiany jako akt zbawczy, a także ułatwia zrozumienie jego skutków. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że elementem pierwszorzędnym w słowie Bożym nie jest pismo, czyli słowo utrwalone na piśmie, lecz proklamacja tego słowa. Dlatego lektor, który podczas celebracji czyta perykopę ze Starego Testamentu, nie przedstawia jedynie opisu historycznego, lecz przetwarza pismo w żywe słowo Boga skierowane do wspólnoty, która zdolna jest je przyjąć. W ten sposób włącza się w zastęp starotestamentalnych proroków, a nawet w pewien sposób ich przewyższa, gdyż przemawia do nowego Ludu Bożego. Analogicznie, w celebracjach katechetycznych nie przywołuje się jedynie wspomnień z historii zbawienia. Chrześcijanie nie są bowiem ludźmi żyjącymi przeszłością, lecz włączeni w misję Chrystusa i Kościoła mają obowiązek aktualnej realizacji słowa Bożego. Wynika stąd wniosek praktyczny, że celebracje słowa Bożego w trakcie katechezy są żywą proklamacją tego słowa, domagającą się odpowiedzi ludu – co właśnie stanowi istotę katechezy⁷.

Poszczególne fragmenty biblijne posiadają różny stopień trudności zrozumienia zawartego w nich przesłania. Teksty wymagające na przykład abstrakcyjnego myślenia nie mogą zostać właściwie zrozumiane i przyjęte przez dzieci. Z tego względu konieczne jest ich dobieranie pod względem stopnia trudności odbioru. *Dyrektorium o Mszach Świętych z udziałem dzieci* wyraża troskę Kościoła, aby głoszenie dzieciom słowa Bożego było dla nich jak najbardziej zrozumiałe i czytelne. Jak stwierdzono, nieuwzględnienie intelektualnych możliwości dzieci stwarza niebezpieczeństwo wyrządzenia im szkody duchowej. W odniesieniu do wyników badań psychologii rozwojowej podkreślono w dokumencie, że religijne przeżycia okresu niemowlęstwa i wczesnego dzieciństwa wywierają głęboki wpływ na formację dzieci, co spowodowane jest dużą wrażliwością, jaką w tym czasie posiadają⁸. Uznając całkowitą słuszność powyższych wskazań, należy jednak podkreślić konieczność przekazywania dziecku całej prawdy Ewangelii na każdym etapie rozwoju. Dobra Nowina nie jest sumą prawd cząstkowych, w które wprowadzamy dziecko po kolei, lecz jednością związaną z pierwotnym kerygmatem. Zadaniem katechezy celebrującej misterium zbawienia jest budzenie w dziecku żywej wiary, która w przyszłości będzie stopniowo rozwijana i pogłębianą⁹. Podstawową zasadą doboru czytań w ramach celebracji katechetycznej jest ukazanie historii zbawienia jako Bożej obietnicy danej w Starym Testamencie i jej wypełnienie się w Jezusie Chrystusie. Uwzględniając możliwości percepcyjne uczestników,

⁷ C. Krakowiak, *Znaczenie celebracji liturgicznych w katechezie dzieci i młodzieży*, w: *Celebracje w katechezie...*, s. 33–34.

⁸ Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach Świętych z udziałem dzieci* (1.11.1973), „Wiadomości Diecezjalne” (Katowickie), 45 (1977), s. 9–25, p. 2.

⁹ E.A. Klich, *Biblia i katecheza*, w: *Zagadnienia katechetyki materialnej*, red. J. Stala, Tarnów 2011, s. 72.

należy akcentować jedność obu Testamentów oraz centralne miejsce Chrystusa w historii zbawienia¹⁰.

Celebracja katechetyczna z najmniejszymi dziećmi może mieć zatem tylko jedno czytanie. Najlepiej nadaje się do tego jakiś fragment narracyjny ze Starego lub Nowego Testamentu. Należy również tak dobierać czytania biblijne, aby zawierały one wyraźny obraz, na przykład zagubiona owca czy winny krzew. Warto ograniczyć się także do jednego tematu, który powinien pojawić się we wszystkich częściach celebracji, takich jak: śpiewy, czytania, komentarze, homilia, modlitwa wiernych, wykorzystany obraz czy ikona¹¹.

Układ, czyli przebieg, celebracji katechetycznej nie posiada sztywnego schematu. Najczęściej rozpoczyna się ona procesją, której towarzyszy śpiew. W tym czasie następuje akt intronizacji Pisma Świętego, krzyża lub ikony (wskazane jest użycie świec lub kwiatów). Następnie mają miejsce czytania, zaś po każdym z nich – odpowiedź zgromadzonych w formie śpiewu psalmu lub pieśni. Przed i po każdym z czytań należy wygłosić krótki komentarz, mający na celu ułatwienie uczestnikom zrozumienia tekstu oraz zwrócenie uwagi na właściwą odpowiedź człowieka na usłyszane słowo Boże. Po czytaniach wygłaszana jest homilia, w której przewodniczący celebracji uwypukla centralny temat czytań i motywuje uczestników do wyprowadzenia z usłyszanych treści wniosków życiowych. W dalszej części może nastąpić adoracja, której istotnym elementem powinien być śpiew. Następnie rozpoczyna się nawiązująca do treści czytań modlitwa powszechna, przygotowana wcześniej lub spontanicznie wygłaszana przez uczestników celebracji. Poszczególne prośby mogą zostać podsumowane śpiewem stosowanej aklamacji. W dalszej kolejności można odmówić modlitwę *Ojcze nasz* wraz z oracją lub inną stosowną modlitwą. Po błogosławieństwie końcowym lub znaku krzyża, gdy katecheta nie jest kapłanem, należy przewidzieć odpowiednio dobraną piosenkę religijną¹².

Metoda celebracji wymaga dobrego przygotowania wszystkich elementów, to znaczy: czytań, pieśni, psalmów, gestów wykonywanych przez osoby posługujące oraz wszystkich uczestników. Warto wcześniej przeprowadzić próbę z wybranymi osobami, tak jak robi się to z ministrantami przygotowującymi ceremonie Wielkiego Tygodnia. Należy pamiętać, że celebracje katechetyczne, pomimo znacznego podobieństwa do liturgii, powinny odbywać się w atmosferze bardziej spontanicznej. Trzeba dążyć przy tym do zaangażowania możliwie największej grupy uczestników, powierzając im do wykonania konkretne zadania: czytanie, śpiewy, modlitwę wiernych, uczestnictwo w procesji, niesienie krzyża czy świec. Im większe będzie zaangażowanie uczestników celebracji, tym głębsze stanie się jej duchowe przeżycie. Najważniejsze w metodach celebracji są: klimat rozmodlenia,

¹⁰ Tamże, s. 69–70.

¹¹ Tamże, s. 70.

¹² J. Kudasiewicz, *Nabożeństwo słowa Bożego w katechezie*, w: *Celebracje w katechezie...*, s. 18.

atmosfera pobożności, skupienie i otwieranie się na Boga. Odpowiednio przygotowana i prawidłowo przeprowadzona celebrazione wywiera głęboki wpływ na rozwój wiary, a równocześnie kształtuje postawy należytego udziału w liturgii¹³.

2. FUNKCJE ŚPIEWU I PIOSENKI RELIGIJNEJ W CELEBRACJI

„Kto śpiewa, dwa razy się modli” – traktując słowa św. Augustyna jako swego rodzaju imperatyw, należy dążyć do tego, aby śpiew jak najczęściej rozbrzmiewał w ramach spotkań katechetycznych. W kontekście niniejszej refleksji można także dopowiedzieć, że „kto śpiewa, ten uczy się podwójnie”. Śpiew i piosenka religijna oddziałują bowiem na ucznia ze zdwojoną mocą, gdyż mają do dyspozycji zarówno tekst utworu, jak również jego melodię. To podwójne oddziaływanie wzmacnia przeżycie zawartych w utworze prawd¹⁴. Dostrzegając wielkie znaczenie piosenki religijnej w procesie ewangelizacji, ks. Franciszek Blachnicki twierdził wprost, że „trzeba świadomie wychowywać do umiejętności słuchania piosenek nie tyle w sensie muzycznym, co w sensie personalnym, tzn. do słuchania słów przekazywanych przy pomocy melodii. Bo osoba «rezonuje» na słowo, tylko słowo jest dla niej wezwaniem, aktualizującym ją w jej osobowym istnieniu i w osobowych postawach. Sama melodia bez słów porusza tylko uczucie, wzbudza nastroje, ale jeszcze nie budzi osoby jako osoby. Z tej przyczyny ogromnie ważne jest tzw. «słowo wiążące», ważne są wstępy do piosenek, dlatego trzeba treść piosenek uczynić czasem przedmiotem katechezy”¹⁵.

Powyższe przesłanki upoważniają do stwierdzenia, że śpiew pieśni i piosenek religijnych ma szczególne znaczenie zwłaszcza w celebracjach katechetycznych, gdyż aktywizując uczniów, przyczynia się do głębszego przeżywania prawd zbawczych i umożliwia wyrażenie związanych z nimi uczuć¹⁶. Oprócz pieśni i piosenek religijnych wskazać należy także psalmy, które ze względu na swój modlitewny charakter, jako element składowy celebracji, stają się odpowiedzią uczestników na usłyszane orędzie zbawcze¹⁷. Pius X w motu proprio *Inter sollicitudines* określił cel muzyki kościelnej, którym jest „chwała Boża, uświęcenie i zbudowanie wiernych”¹⁸. Chociaż nie stwierdzono tego *expressis verbis*, z treści dokumentu wynika, że muzyka kościelna pełni wobec liturgii rolę służebną. Analogicznie, śpiew i piosenki religijne zastosowane w celebracjach katechetycznych spełniają podobną rolę. Umiejętnie dobrane, służą przybliżaniu prawd religijnych, wspoma-

¹³ S. Kulpaczyński, *Metoda „celebracji”...*, s. 261–262.

¹⁴ A. Rayzacher-Majewska, *Zastosowanie pieśni i piosenek religijnych w katechezie*, „Katecheta” 57,6 (2013), s. 71.

¹⁵ F. Blachnicki, *Piosenka religijna a ewangelizacja*, „Katecheta” 14,5 (1970), s. 198.

¹⁶ M. Rycerz, *Śpiew religijny w celebracji*, w: *Celebracje w katechezie...*, s. 97.

¹⁷ S. Ziemiański, *Psalmy w duszpasterstwie katechetycznym*, „Katecheta” 8,4 (1964), s. 162.

¹⁸ Pius X, *Motu proprio o muzyce Inter pastoralis officii sollicitudines* (1903), 1, <http://www.kkbids.episkopat.pl/?id=84> [dostęp: 11.11.2017]

gają wychowanie do oddawania czci Bogu, ułatwiają osobiste przeżycie i przyjęcie prawd zbawczych, wreszcie jako integralny element katechetycznej „drogi piękna” (*via pulchritudinis*)¹⁹ kształtują wrażliwość estetyczną. Wskazane funkcje w naturalny sposób występują łącznie, niejako nakładając się na siebie, dlatego w przypadku konkretnego śpiewu trudno je rozgraniczać. Tym niemniej zostaną one teraz kolejno omówione²⁰.

Funkcja dydaktyczna śpiewu religijnego sprowadza się do roli poznawczej oraz religijnej, którą określić można jako oczyszczające działanie śpiewu. Jak zauważa ks. Wacław Leśnikowski, „trudno chyba spotkać człowieka, który mógłby powiedzieć, że nigdy nie doświadczył płynącego ze śpiewu pobudzenia myślowo-emocjonalnego, czy też ufne go uspokojenia przy Bogu”²¹. Pobudzenie myślowe wiąże się z treścią śpiewanych pieśni i piosenek. Aby miały one znaczenie dydaktyczne w katechezie, muszą dawać dzieciom prawdziwe pojęcia religijne dotyczące Boga Ojca, Jezusa Chrystusa, Ducha Świętego, Maryi czy świętych oraz ewentualnie taktownie korygować nieprawidłowe pojęcia religijne wyniesione nieraz przez dzieci z domu²². Z punktu widzenia dydaktyki należy wybierać do celebracji katechetycznych te pieśni i piosenki, które zawierają treść kerygmatyczną, czyli wspominają fakty lub wydarzenia z historii zbawienia, wyciągają odpowiednie wnioski moralne, aby spowodować nawrócenie człowieka lub przynajmniej pobudzić do osobistego zaangażowania się wobec głoszonych faktów i zdarzeń²³. Ujęcie kerygmatyczne odpowiada współczesnemu człowiekowi, gdyż jest on bardziej nastawiony na historyczny konkret niż na abstrakcyjne spekulacje. Wartość dydaktyczna pieśni i piosenek religijnych nie kończy się na przekazie prawd zbawczych. Muzyka w połączeniu ze słowem tworzy o wiele bogatsze formy wyrazu niż samo słowo. Psychologia potwierdza, że śpiewane treści dłużej się pamięta i łatwiej zapamiętuje²⁴. Oczyszczające działanie śpiewu polega na eliminowaniu ze świadomości treści utrudniających skupienie się na spawach istotnych, a zarazem jest kierowaniem teje świadomości ku określonym treściom religijnym²⁵.

Jednym z najważniejszych zadań katechezy jest wychowanie do liturgii, która nierozzerwalnie łączy się z muzyką i śpiewem²⁶. Z tego względu katecheci, dobiera-

¹⁹ H. Słotwińska, *Via pulchritudinis katechezy Kościoła*, w: *Katecheza Kościoła współczesnego. Refleksja poświęcona katechezie w świetle adhortacji papieża Franciszka „Evangelii gaudium”*, red. P. Sroczyński, Legnica 2015, s. 35–36.

²⁰ M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 102.

²¹ W. Leśnikowski, *Rola muzyki w kulcie religijnym*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 4 (1974), s. 289.

²² S. Sierła, *Piosenka religijna w ewangelizacji dzieci w wieku od 4 do 10 lat*, „Katecheta” 25,4 (1981), s. 212.

²³ Z. Sowiński, *Treść kerygmatyczna w adwentowych, wielkopostnych i wielkanocnych polskich pieśniach kościelnych*, „Katecheta” 8,3 (1964), s. 117.

²⁴ S. Sierła, *Piosenka religijna w ewangelizacji dzieci...*, s. 213.

²⁵ M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 105.

²⁶ W. Pośpiech, *Muzyka na katechezie. Korelacja lekcji religii z wychowaniem muzycznym*, „Katecheta” 7–8, 47 (2003), s. 135.

jąc pieśni i piosenki do poszczególnych celebracji katechetycznych, powinni mieć na uwadze utwory wykonywane na przykład podczas Mszy Świętej z udziałem dzieci w parafii uczniów. To ułatwi katechizowanym włączenie się we wspólny śpiew podczas liturgii. Dziecko, ucząc się pieśni liturgicznych śpiewanych także przez dorosłych, niejako „na zapas” partycypuje w treściach, które w miarę jego rozwoju stają się dla niego coraz bardziej zrozumiałe²⁷. Wybierając pieśń czy piosenkę, katecheta powinien uwzględnić zgodność treści danego utworu z tematyką katechezy. Niedopuszczalne jest stosowanie „jakiegokolwiek” piosenki, bez przeanalizowania związku z celami celebracji katechetycznej czy lekcji religii. Zgodność treści pomaga wybrać właściwy utwór, stosownie do szerszego kontekstu – przeżywanego okresu liturgicznego czy omawianego działu programowego²⁸.

Funkcja wychowawcza. Śpiew religijny, jako forma przepowiadania kerygmatu, jest ewangelicznym wezwaniem zobowiązującym do świadectwa wiary i chrześcijańskich postaw. Ta szczególna skuteczność wychowawcza płynie z faktu, że pieśni i piosenki religijne mają swoje źródło w konkretnych postawach religijno-moralnych, o których mówią, zaś forma śpiewana powoduje, że są one głębiej przeżywane, łatwiej zapadają w pamięć i poruszają serce. Piosenka, towarzysząc dziecku, prowadzi je przez cały dzień, a nawet dłużej, kształtując jego postawy życiowe, takie jak: życzliwość, pomoc innym, szacunek, miłość czy uczciwość. Wzruszenie wywołane muzyką sprawia, że dziecko staje się bardziej podatne na działania wychowawcze²⁹.

Śpiew stwarza możliwość zwrócenia się do Boga w sposób spontaniczny, nieskrępowany przez gotowe i sztywne formuły. Z tego względu często przybiera formę modlitwy, czego najlepszym przykładem są psalmy. Staje się on wówczas osobistą odpowiedzią katechizowanych na usłyszane słowo Boże. Śpiew, prowadząc do bliskości Boga, umacnia równocześnie poczucie wspólnoty między uczestnikami celebracji, co jest jednym z zadań katechezy. Można powiedzieć, że niejako „przeprowadza” uczestników celebracji od tworzenia przypadkowej grupy do wspólnoty Kościoła³⁰.

Śpiew może skutecznie spełnić funkcję wychowawczą wówczas, gdy jest dostosowany do aktualnego etapu rozwojowego dziecka. Pomiędzy szóstym a ósmym rokiem życia, czyli w okresie przygotowania dziecka do przyjęcia sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii, staje się uprzywilejowanym środkiem dla wyrażenia przeżyć religijnych. W tym okresie wskazane są śpiewy i piosenki proste pod względem treści i formy, zawierające melodyjny refren o słowach łatwych do zrozumienia, zapamiętania i wypowiedzenia przez dzieci³¹.

²⁷ S. Sierla, *Piosenka religijna w ewangelizacji dzieci...*, s. 213.

²⁸ A. Rayzacher-Majewska, *Zastosowanie pieśni i piosenek religijnych...*, s. 73.

²⁹ M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 104.

³⁰ Tamże.

³¹ S. Łabendowicz, *Aktywizowanie śpiewem i piosenką w katechezie*, „Zeszyty formacji katechetów” 3 (2005), s. 56–57. A. Rayzacher-Majewska słusznie zauważa, że istnieją także utwory

Funkcja przeżyciowa. Celem katechezy jest dążenie do tego, aby proklamowane słowo Boże znalazło odzew w sercu człowieka, wywołując odpowiadający mu akt woli, wzbogacony uczuciem. Przeżycie towarzyszące śpiewaniu pieśni i piosenek religijnych może być na tyle dogłębne, że staje się niejako osobistą własnością człowieka. Zadaniem śpiewu religijnego w celebracji katechetycznej jest właśnie rozwijanie wrażliwości uczuć dziecka oraz kierowanie ich do Boga, do drugiego człowieka, wreszcie w stronę wszystkiego, co dobre i szlachetne. Im silniejszą więź uczuciową z Bogiem stworzy katecheza, tym lepsza i piękniejsza będzie modlitwa dziecka³².

Warto zauważyć, że wskutek wpływów kultury masowej obserwuje się splot przeżywania wartości, które ustępuje miejsca emocjom. Wszechobecna kultura obrazu oferuje – zwłaszcza poprzez telewizję – silne i częste, lecz jedynie powierzchowne, przeżycia emocjonalne. Efektem tego jest stan nieustannego pobudzenia oraz niepokoju, uniemożliwiający dzieciom i młodzieży dłuższe skupienie czy trwanie w powadze. Jako ważne zadanie katechezy jawi się zatem dążenie do wywołania w dzieciach głębokich przeżyć religijnych poprzez śpiew³³.

Funkcja estetyczna. Właściwie dobrany śpiew religijny przez swoją treść słowną i formę muzyczną może prowadzić do przeżyć estetycznych. Przeżycie estetyczne muzyki jest emocjonalnym odczuciem i uznaniem jej wartości i piękna. Śpiew zastosowany w celebracji katechetycznej powinien ukazywać piękno świata i wskazywać na jego rzeczywistego sprawcę – Boga³⁴.

Jeżeli przez estetykę rozumie się zdolność dostrzegania piękna w sztuce i w świecie oraz wiązanie z nim własnego życia, to należy przyjąć, że dla katechizowanych wychowanie estetyczne jest ważnym środkiem do rozwinięcia pełnej i dojrzałej osobowości. Śpiew religijny, budząc przeżycia estetyczne, może wytworzyć w dzieciach wewnętrzną potrzebę, aby na podobieństwo poruszających serce melodii, doświadczanego piękna harmonii oraz poczucia zespolenia z innymi ludźmi, kształtować także własne życie³⁵.

Powszechnie znana parafraza myśli Arystotelesa, że „muzyka łagodzi obyczaje”, znajduje zatem swoje odniesienie także do katechezy. Wprowadzenie śpiewu religijnego jako integralnego elementu celebracji katechetycznej uszlachetnia środowisko, w którym dokonuje się przekaz orędzia zbawczego i rozwój wiary. Wartości estetyczne śpiewu, tworząc specyficzną atmosferę dostojności, nadają katechezie większego rozmachu. Śpiew i muzyka stanowią ważne znaki na

sprzeciwiające się założeniom programowym i wręcz szkodliwe pod względem wychowawczym. Można wskazać tutaj zwalniającą z pracy nad sobą piosenkę: „Bóg kocha mnie takiego, jakim jestem. Raduje się każdym moim gestem”, czy utrwalający dziecięcy egoizm utwór: „Panie Jezu, zabierzemy Cię do domu. Panie Jezu, nie oddamy Cię nikomu”. Por. A. Rayzacher-Majewska, *Zastosowanie pieśni i piosenek religijnych...*, s. 73.

³² M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 107.

³³ Tamże.

³⁴ S. Łabendowicz, *Aktywizowanie śpiewem...*, s. 57.

³⁵ M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 107–108.

drogach prowadzących do spotkania z Chrystusem (zob. KKK 1157)³⁶. Uznając, że pełnią one wobec liturgii funkcje oświetlające, należy przyjąć, że pełnią je także wobec katechezy prowadzonej metodą celebracji³⁷.

3. PIEŚNI I PIOSENKI RELIGIJNE W PLANACH WYNIKOWYCH NAUCZANIA RELIGII W KLASACH I–III SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Zmiany polityczne i społeczne, które nastąpiły w Polsce w roku 1989, stworzyły możliwość powrotu nauczania religii do szkół od 1 września 1990 r. W początkowym okresie miało się ono odbywać według programów i katechizmów wykorzystywanych do tej pory w nauczaniu parafialnym. Wkrótce jednak, ze względu na planowaną od roku 1999 reformę oświatową, zaistniała potrzeba opracowania nowych programów i podręczników do nauczania religii. Stopniowo od 2001 r. powstawały zatem kolejne serie podręczników przygotowywanych przez poszczególne ośrodki katechetyczne w Polsce. Wprowadzana od 2017 r. kolejna reforma systemu edukacji sprawia, że proces ten trwa do chwili obecnej³⁸. Ze względu na bogactwo istniejących materiałów trudno w ramach niniejszego opracowania przeanalizować je wszystkie.

Jedną z popularnych serii podręczników wykorzystywanych na terenie archidiecezji katowickiej w katechezie inicjacji do sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii są podręczniki kieleckiego Wydawnictwa Jedność: *Żyjemy w Bożym świecie* (klasa I)³⁹; *Idziemy do Jezusa* (klasa II)⁴⁰; *Jezus jest z nami* (klasa III)⁴¹, zgodne z programem nauczania: *W rodzinie dzieci Bożych* nr AZ-1-01/12. Zostaną one teraz poddane analizie w aspekcie zakładanych efektów nauczania pieśni i piosenek religijnych.

W klasie I, w dziale programowym: *Bóg nas kocha – dziękujemy za Jego dary*, jako wiodące cele katechetyczne przyjmuje się poznanie przez uczniów prawdy o Bogu jako najlepszym Ojcu, który z miłości do człowieka stwarza świat, obdarowuje nim ludzi, a nade wszystko posyła swego Syna. Zadaniem katechezy jest zatem kształtowanie postawy zaufania i miłości do Boga; wdzięczności za dar życia, za całe stworzenie, za obecność Boga pośród nas, która najpełniej wyraża się w darze Jezusa. Osiągnięciu przyjętych celów pomóc mają piosenki: *Dobrze, że*

³⁶ H. Słotwińska, *Via pulchritudinis katechezy...*, s. 35.

³⁷ M. Rycerz, *Śpiew religijny...*, s. 108.

³⁸ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce...*, s. 332.

³⁹ E. Kondrak, B. Nosek, K. Mielnicki, *Żyjemy w Bożym świecie. Przewodnik metodyczny* (nr 11-01/12-KI-1/12), Kielce 2011, ss. 288.

⁴⁰ *Idziemy do Jezusa. Przewodnik metodyczny* (nr AZ-12-01/12-KI-3/12), red. J. Czerkawski, E. Kondrak, Kielce 2012, ss. 304.

⁴¹ *Jezus jest z nami. Przewodnik metodyczny* (nr AZ-13-01/12-KI-4/13), red. J. Czerkawski, E. Kondrak, Kielce 2013, ss. 304.

jestes; Ojcze, Ty kochasz mnie; Dobrze, dobrze, bardzo dobrze; Cieszę się, Alleluja!; Bóg tak umiłował świat; Mam Przyjaciela.

Drugi dział programowy: *Nasz Bóg jest zawsze blisko – chcemy się z Nim spotkać* zakłada poznanie religijnych znaków i symboli, zwłaszcza znaku krzyża; modlitwy *Ojcze nasz*; prawdy, że Pismo Święte jest Księgą Bożą oraz poznanie zachowań, którymi dziecko sprawia Bogu radość. Jako cele katechetyczne przyjęto kształtowanie postawy szacunku dla znaku krzyża; budzenie pragnienia codziennej modlitwy; kształtowanie postawy wrażliwości na słuchanie słowa Bożego oraz wzmacnianie postawy radości ze spełnionego dobra. Proponowane przez autorów piosenki to: *Jezus jest tu; Bo Ty, Boże, jesteś Ojcem; Dzieckiem Bożym jestem ja* oraz śpiewane wraz z towarzyszącymi gestami piosenki: *W imię Ojca i Syna*, a także *Słowo Twe w Księdze śpi*.

W trzecim dziale programowym: *Jezus największym darem Ojca – przygotowujemy się na spotkanie z Jezusem (Adwent)* jako istotne cele katechetyczne przyjmuje się: budzenie poczucia wspólnoty w przeżywaniu Wigilii Świąt Bożego Narodzenia; pogłębienie poznanej prawdy o Bożym Narodzeniu oraz kształtowanie postawy radości z narodzin Pana Jezusa i wdzięczności Bogu za Jego przyjście. Efektem działań katechetycznych ma się stać umiejętność wyrażenia przez uczniów radości z przyjścia Pana poprzez wspólny śpiew kolęd i chętny udział w przedstawieniu bożonarodzeniowym. W tym celu uczniowie powinni poznać słowa i melodie wybranych kolęd.

Kolejny z działów programowych: *Jezus jest naszym Przyjacielem i Nauczycielem – chcemy Go naśladować* zmierza między innymi do ukazania relacji miłości w życiu Świętej Rodziny; kształtowania postawy wdzięczności Bogu i rodzicom za sakrament chrztu; kształtowania postawy ufności w pomoc Jezusa i zawierzenia Mu naszych bliskich i chorych. Wsparciem w wypracowaniu wskazanych postaw powinny stać się piosenki: *Pan Jezus także Mamę miał; By być jak Jezus; Sercem kocham Jezusa; Każdy może dziś do Jezusa przyjść; Idzie Jezus*.

Dział programowy: *Jezus dla nas umiera i zmartwychwstaje – dla Jezusa chcemy zmienić swoje życie (Wielki Post)* ma na celu poznanie przez dzieci wybranych wydarzeń z drogi krzyżowej oraz zbawczych wydarzeń zawartych w liturgii Wielkiego Piątku. Działania katechetyczne zmierzają do ukazania dzieciom motywacji do przeproszania Jezusa za złe postępowanie oraz kształtowanie postawy szacunku wobec krzyża, jako znaku miłości Chrystusa. Proponowane śpiewy to piosenki: *Rysuję krzyż; Przepraszam Cię, Boże* oraz pieśń *Krzyżu Chrystusa*, śpiewana przez dzieci w trakcie adoracji krzyża w klasie i w kościele.

Szósty dział programowy: *Jezus zmartwychwstały jest z nami – żyjemy w radości zmartwychwstałego Jezusa* jako główne cele katechetyczne przyjmuje doświadczenie przez dzieci radości spotkania z Jezusem zmartwychwstałym podczas Świąt Wielkanocnych w kościele i w rodzinie oraz budzenie radości z oczekiwania na spotkanie z Jezusem w Komunii Świętej. Realizacja wyznaczonych celów powinna dokonać się poprzez włączenie dzieci we wspólną modlitwę, celebracje

gestów liturgicznych oraz radosny śpiew wybranych pieśni o Zmartwychwstaniu Jezusa. W perspektywie przyjęcia Pierwszej Komunii Świętej proponuje się śpiew piosenki *Przygotuję Ci serce, o Chryste*.

Ostatni dział: *Katechezy okolicznościowe* w odniesieniu do nabożeństw różańcowych i majowych proponuje piosenkę *O Królowo, Królowo Różańca* oraz pieśń *Chwalcie łki umajone*. Dzieci poznają także piosenkę *Biskupie Mikołaju*.

Przeprowadzona analiza planów wynikowych z religii dla klasy I według podręcznika *Żyjemy w Bożym świecie* uprawnia do wniosku, że autorzy traktują nauczanie śpiewu jako znaczący element religijnej formacji dziecka. Wśród pięćdziesięciu pięciu przewidzianych w roku szkolnym jednostek lekcyjnych, aż dwadzieścia osiem zakłada uwzględnienie pieśni liturgicznych (cztery) oraz piosenek religijnych (dwadzieścia jeden). Proponowane utwory muzyczne bardzo dobrze łączą się w swoich treściach z tematami poszczególnych lekcji oraz – co szczególnie istotne – z wyznaczonymi dla nich celami katechetycznymi. Dotyczy to tak jednostek rozmieszczonych w poszczególnych działach programowych, jak i przewidzianych do realizacji katechez okolicznościowych.

W klasie II w pierwszym dziale programowym: *Ja i mój Bóg* zmierza się do ukształtowania postawy wdzięczności Bogu za Jego obecność w rodzinach oraz we wspólnocie Kościoła, jako rodzinie dzieci Bożych. Poznanie prawdy, że modlitwa jest rozmową z Bogiem, a także różnych jej form ma prowadzić katechizowanych do systematycznej modlitwy rano i wieczorem. Szczególne znaczenie posiada tutaj śpiew, poprzez który dziecko uwielbia Boga. Proponowane piosenki to: *Chwałę Ciebie, Panie; Jezus o poranku; Abba, Abba – tatusiu*.

Drugi dział programowy: *Jezus przychodzi do nas*, którego realizacja przypada na okres Adwentu i Bożego Narodzenia, oprócz poznania związanych z nimi najważniejszych wydarzeń zbawczych, ma na celu pogłębienie prawdy, że Jezus jest obecny w czasie Mszy Świętej, oraz wzbudzenie pragnienia spotkania się z Nim w czasie liturgii. Stosowną pomocą stają się śpiewane przez dzieci wybrane kolędy i piosenki, takie jak kołysanka *Zaśnij, Dziecino* i *Mam Przyjaciela*.

Kolejny dział programowy: *Jezus uczy nas posłuszeństwa Ojcu* koncentruje się wokół wydarzeń zbawczych przeżywanych w okresie Wielkiego Postu i Triduum Paschalnego. Kształtowanie postawy wdzięczności za dzieło zbawcze Jezusa oraz aktywny udział dziecka w liturgii ułatwić mają wybrane pieśni wielkopostne, wykorzystywane najpierw podczas celebracji w grupie klasowej. Jako stosowne pieśni wskazuje się: *Któryś za nas cierpiał rany; Nocą Ogród Oliwny; Chrystus Wodzem, Chrystus Królem*.

Czwarty dział programowy: *Przeżywamy radość z Jezusem zmartwychwstałym*, ze względu na podejmowaną tematykę oraz wypływający z natury omawianych wydarzeń charakter radosnego dziękczynienia Bogu, powinien zawierać liczne propozycje śpiewu. Zdziwienie i zdecydowany niedosyt budzi zatem fakt, że autorzy podręcznika proponują zaledwie jedną piosenkę: *Mój Zbawiciel, On bardzo kocha mnie*, którą przewidziano w jednostce poświęconej Wniebowstąpieniu Pana Jezusa.

Dział programowy: *Z Jezusem i Jego Matką*, oprócz tematyki mariologicznej, ma na celu przekazanie dzieciom prawdy, że Duch Święty pomaga ludziom i jednoczy ich. Ważnym celem jest także ukazanie działania Trójcy Świętej w życiu chrześcijanina. Adekwatną pomoc może stanowić pieśń: *Duchu Święty, przyjdź* i piosenka *Chwała Bogu Ojcu*. Jako istotny brak wskazać należy, że lekcje poświęcone kształtowaniu czci i szacunku do Najświętszego Sakramentu, uroczystości Bożego Ciała (udział dzieci w procesji!) oraz czerwcowym nabożeństwom ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa nie zostały wzbogacone ani jedną pieśnią czy piosenką religijną. W żaden sposób nie rekompensuje tego słuszne założenie, że uczeń „potrafi opisać, jak odbywa się procesja Bożego Ciała” czy „opisać obraz Serca Pana Jezusa”. W ostatnim dziale, zawierającym *Katechezy dodatkowe* poświęcone tematyce modlitwy różańcowej, misyjnego wymiaru Kościoła, obcowania świętych oraz modlitewnej troski o zmarłych, również nie przewidziano uczenia dzieci stosownych śpiewów religijnych.

Analiza planów wynikowych w klasie III, czyli w okresie bezpośredniego przygotowania dzieci do sakramentów pokuty i pojednania oraz Eucharystii, ujawniła rażące wręcz ubóstwo proponowanych śpiewów. Jedynie w drugim dziale programowym: *Kim jesteś, Panie Jezu?* przewidziano pieśni: *Pan jest Pasterzem moim* i *Zbawienie przyszło przez krzyż*.

Pomimo przyjęcia wśród efektów nauczania szóstego działu programowego: *Jak Ci dziękować, drogi Jezu?*, że „uczeń potrafi wykazać różnicę między czynnym a biernym uczestnictwem we Mszy Świętej” oraz „uzasadnia potrzebę aktywnego uczestnictwa we Mszy Świętej”, trudno oczekiwać, że katechizowani włączą się w liturgię sprawowaną w parafiach – zwłaszcza poprzez wspólny śpiew. Niewystarczalność formacji liturgicznej realizowanej w ramach szkolnego nauczania religii jeszcze dobitniej pokazuje fakt, że znajomość wszystkich pieśni liturgicznych i piosenek religijnych śpiewanych przez dzieci zaliczana jest do wymagań ponadpodstawowych, czyli rozszerzających⁴². Pozostaje to w wyraźnej sprzeczności ze wskazaniem polskiego dyrektorium katechetycznego, gdzie stwierdza się, że katecheza przygotowująca dzieci do uczestnictwa w Eucharystii oraz w sakramencie pokuty i pojednania winna mieć charakter ściśle liturgiczny⁴³.

4. WNIOSKI I POSTULATY

Przeprowadzona analiza planów wynikowych nauczania religii w klasach I–III szkoły podstawowej potwierdza powszechną opinię, iż nie wypełnia ono

⁴² Por.. B. Winczewska, *Wymagania edukacyjne – czym są i jak je określić?*, <https://www.porta-loswiatowy.pl/podstawa-programowa-szkolny-plan-nauczania/wymagania-edukacyjne-czym-sa-i-jak-je-okreslic-11456> [dostęp: 15.12.2017].

⁴³ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (20.06.2001), Kraków 2002, nr 25.

wszystkich zadań stawianych katechezie⁴⁴. Zdaniem Kazimierza Misiaszka jego zasadnicza słabość polega na tym, że nie stało się „skutecznym elementem czy środkiem rozwoju wiary młodego pokolenia Polaków. Nie jest w stanie uzdolnić ich do wysiłku, aby rzeczywiście stali się uczniami Chrystusa, manifestującymi swoją wiarę w codziennym życiu wspólnoty Kościoła”⁴⁵. W wielu parafiach odnotowuje się dramatyczny spadek uczestnictwa dzieci i młodzieży w życiu liturgicznym Kościoła. Tymczasem, jak twierdzi dalej Misiaszek, „bez liturgii i sakramentów, oferujących najbardziej istotny z punktu widzenia rozwoju wiary wymiar wtajemniczenia, będący także fundamentem katechezy parafialnej, cały proces chrześcijańskiej formacji nie wypełni się, nie osiągnie swojego celu, jakim jest właśnie rozwój wiary, tak w wymiarze osobistym, jak i społecznym, eklezjalnym”⁴⁶.

Skuteczne wychowanie liturgiczne domaga się zatem faktycznego współdziałania katechezy parafialnej oraz nauczania religii w szkole. Uwzględniając ich odmienny charakter, wynikający z różnicy celów kształcenia przyjmowanych w obydwu środowiskach, należy zadbać, aby podejmowanie tych samych zagadnień tematycznych było zasadniczo odmienne w swojej formie⁴⁷. Nauczanie religii w szkole koncentruje się w głównej mierze na wymiarze poznawczym prawd wiary, natomiast katecheza jest ze swej natury mistagogiczno-wychowawcza. Katechetyczne spotkania w parafii, przyjmując wyraźny wymiar egzystencjalny i liturgiczno-pastoralny, muszą pozostawać w ścisłej korelacji z nauczaniem religii w szkole, uzupełniając je w niezbędnej funkcji wtajemniczenia i wychowania. Katecheza parafialna – zwłaszcza inicjacyjna – prowadzona na podstawie zasad katechumenatu, przyjmuje jako zasadniczy cel formację postaw liturgicznych oraz wychowanie do głębszego rozumienia symboli⁴⁸. Skuteczną pomocą w tym względzie mogą służyć celebracje katechetyczne, których znaczącym elementem jest śpiew. Krytyczna ocena obserwowanej praktyki katechetyczno-duszpasterskiej w parafiach prowadzi do wniosku, że ta skuteczna metoda przekazu wiary oczekuje ciągle jeszcze na swoje pełniejsze dowartościowanie.

⁴⁴ Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (1997), nr 5–86. Por. także: *Katecheza i wychowanie katolickie w Kościele katowickim*, w: *Wstuchani w Ducha. Uchwały II Synodu Archidiecezji Katowickiej*, Katowice 2016, s. 81–83.

⁴⁵ Zob. K. Misiaszek, *Porażka katechezy parafialnej*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2 (2014), s. 80.

⁴⁶ Zob. tamże, s. 83–84. Zob. także: tenże, *Co z katechezą parafialną w Polsce?*, „Studia Pastoralne” 13 (2017), s. 93–94.

⁴⁷ *Katecheza i wychowanie katolickie w Kościele katowickim...*, s. 87, nr 284, 285.

⁴⁸ R. Buchta, *Mistagogia w polskiej refleksji i praktyce...*, s. 473.